

Jacek Moniuk

Ewolucja struktury terytorialnej prokuratury na Pomorzu w okresie międzywojennym

Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Miscellanea 3, 31-45

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Jacek Moniuk*

Ewolucja struktury terytorialnej prokuratury na Pomorzu w okresie międzywojennym

Streszczenie: Artykuł opisuje zmiany w strukturze terytorialnej prokuratury na Pomorzu w okresie międzywojennym. Autor omawia w szczególności rodzaje poszczególnych prokuratur, wymienia akty normatywne będące podstawą utworzenia bądź likwidacji poszczególnych jednostek, jak również przytacza dostępne źródła dotyczące tego zagadnienia. Szczególną uwagę w artykule poświęcono natomiast zagadnieniu zniesienia Sądu Apelacyjnego i Prokuratury w Toruniu w 1934 roku. Szczegółowo omówiono tło oraz przesłanki likwidacji tej jednostki. Przytoczono argumenty wysuwane przez środowiska przeciwne skasowaniu Apelacji Toruńskiej, między innymi publikowane na łamach prasy regionalnej lub wyrażane przez środowiska polityczne. Autor zasygnalizował ponadto kwestię prowadzonych prac mających na celu ponowne uruchomienie w Toruniu Sądu i Prokuratury Apelacyjnej.

Słowa kluczowe: prokuratura, ustrój prokuratury w II Rzeczypospolitej, Sąd Apelacyjny w Toruniu, Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu.

The evolution of the territorial structure of the prosecutor's office in Pomerania in the interwar period

Summary: The article describes the changes in the territorial structure of prosecutor's office in Pomerania in the interwar period. The author discusses in particular each of types of prosecutor's offices, lists normative acts forming the basis of creation or abolition of the prosecutor's office's units, as well as cites sources available on this subject. In the article particular attention was paid to the issue of the abolition of the Court of Appeal and the Public Prosecutor's Office in Torun in 1934. Discussed in detail the background and reasons of the liquidation of the entity. Quoted the arguments raised by communities resisting the abolition of Torun's Court of Appeal, among other, published in the regional press or expressed by the political groups. The author has signaled also the issue of the preparatory work to restitution in Torun the Appellate Court and the Prosecutor's Office.

Key words: prosecution office, the prosecution office system in the Second Polish Republic, the Court of Appeal in Torun, Prosecutor's Office of the Court of Appeal in Torun.

* Jacek Moniuk, Kancelaria Notarialna.

W okresie międzywojennym zmiany w strukturze terytorialnej organów wymiaru sprawiedliwości nie były wyjątkowym zjawiskiem. Przeciwnie – likwidacje poszczególnych jednostek, zmiany granic okręgów czy tworzenie nowych sądów i prokuratur występowało bardzo często.

W czasach II Rzeczypospolitej Pomorze było regionem gdzie przeprowadzono szczególnie dużo zmian w istniejącej pozaborczej strukturze organów wymiaru sprawiedliwości, dostosowując ją tym samym do bieżących potrzeb polskich. Szczególnie ciekawa jest problematyka dotycząca ówczesnej prokuratury. Poza nielicznymi opracowaniami o charakterze ogólnym, które dotyczą ustroju sądów powszechnych, zagadnienie to nie zostało do tej pory wyczerpująco omówione w literaturze historyczno-prawnej.

Zauważyć należy, że przez cały okres międzywojenny prokuratury nie uznawano za samodzielną instytucję, lecz traktowano ją jako wewnętrzną część ówczesnego sądownictwa. W czasach II Rzeczypospolitej termin „sądownictwo” w języku prawniczym dotyczył bowiem ogółu organów wymiaru sprawiedliwości, tj. zarówno sądów jak i prokuratury. Pojęciem tym, w takim rozumieniu, posługiwał się ustawodawca oraz przedstawiciele doktryny prawa. Prokuratury bowiem wówczas nie funkcjonowały samodzielnie, ale istniały zawsze przy określonej jednostce sądowej.

Przez cały okres międzywojenny na Pomorzu przetrwała w swoich zasadniczych zrębach pruska struktura organów wymiaru sprawiedliwości, w tym prokuratur¹. Cechowała się ona wysokim stopniem złożoności oraz dużym zagęszczeniem lokalizacji poszczególnych jednostek, a obszary właściwości poszczególnych urzędów prokuratorskich zasadniczo pokrywały się okręgami sądów, przy których były one ustanowione.

Do czasu unifikacji ustroju sądownictwa istnienie poszczególnych prokuratur, określenie ich siedzib oraz właściwości miejscowej uregulowane pozostawionymi w mocy przepisami zaborczymi, rozporządzeniami wydanymi przez Ministra b. Dzielnicy Pruskiej regulującymi kwestie ustroju organów wymiaru sprawiedliwości².

Przed wszystkim, zgodnie z normami niemieckiej *Ustawy o ustroju sądownictwa z 27 stycznia 1877 r.*³ kontynuowano obowiązywanie zasady, że przy każdym sądzie powinna być ustanowiona prokuratura. W praktyce zatem tworzenie lub znoszenie określonych sądów skutkowało automatycznym powołaniem lub likwidacją stosownych urzędów prokuratorskich przy tych jednostkach. Jednocześnie Rozporządzeniem o organizacji sądownictwa karnego w byłej dzielnicy pruskiej

¹ Prokuratura w czasach II Rzeczypospolitej składała się z następujących jednostek: Prokuratury Sądu Najwyższego, 7 prokuratur przy sądach apelacyjnych, 45 prokuratur przy sądach okręgowych oraz 9 oddziałów zamiejscowych prokuratur sądów okręgowych; J. Waszczyński, *Ustrój organów ochrony prawnej w zarysie*, Łódź 1969, s. 154.

² Rozporządzenia te były przed ich wydaniem przedkładane Ministrowi Sprawiedliwości w celu ich akceptacji; M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003, s. 41.

³ Dziennik Ustaw Rzeszy Niemieckiej, Tom 1877, Nr 4, strony 41–76; § 142.

z dnia 15 grudnia 1919 r.⁴ zniesiono § 143 pkt. 3 niemieckiej Ustawy o ustroju sądownictwa z 1877 r. który stanowił, że przy każdym sądzie okręgowym (wg. nowej polskiej nomenklatury przemianowanym na sąd powiatowy) funkcjonuje urząd prokuratorski⁵. W zamian, przy sądach powiatowych, ale tylko tych zlokalizowanych w siedzibach sądów okręgowych utworzono tzw. podprokuratury przy sądzie powiatowym wspólne dla wszystkich sądów powiatowych należących do obwodu danego sądu okręgowego⁶. W efekcie na Pomorzu rozpoczęły funkcjonowanie tylko cztery podprokuratury.

Kolejne istotne zmiany zostały dokonane *Rozporządzeniem o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r.*⁷, na mocy którego powołano Sąd Apelacyjny w Toruniu oraz Sąd Okręgowy w Starogardzie. Skutkowało to równoczesnym utworzeniem Prokuratury przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu, oraz Prokuratury przy Sądzie Okręgowym w Starogardzie. Wymienione rozporządzenie określało także zasięg poszczególnych okręgów sądowych, a jednocześnie także prokuratorskich, na obszarze Pomorza⁸.

Po unifikacji ustroju organów wymiaru sprawiedliwości nadal zachowano przejętą z niemieckiego systemu prawnego zasadę, iż tworzenie poszczególnych urzędów prokuratorskich jest pochodną ustanowienia lub skasowania określonych sądów. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych*⁹ w rozdziale VI zatytułowanym „Urzędy prokuratorskie” stanowiło m. in., że przy sądach apelacyjnych „czynni są” „prokuratorowie” i „wiceprokuratorowie” apelacyjni, natomiast przy sądach okręgowych „prokuratorowie”, „wiceprokuratorowie” oraz „podprokuratorowie” okręgowi. Dodatkowo Minister Sprawiedliwości miał prawo ustanowić przy poszczególnych sądach grodzkich podprokuratorów okręgowych¹⁰. W odróżnieniu od wcześniejszych dzielnicowych regulacji nie ograniczono możliwości ustanowienia podprokuratury przy sądach grodzkich tylko do miejscowości będących siedzibą sądu okręgowego. Usunięto ponadto wymóg, iż podprokuratura przy

⁴ Tyg. Urz. Nr 70 z dn. 24 grudnia 1919 r., s. 414.

⁵ Wyjaśnić należy, iż w niemieckiej nomenklaturze polski sąd powiatowy określano mianem „Amtsgericht” tj. dosłownie „sąd okręgowy”. Na mocy art. 1 *Rozporządzenia Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o urządach i urzędnikach sądowych w b. dzielnicy pruskiej* (Tyg. Urz. Nr 70 z dnia 24 grudnia 1919 r., str. 409) ustalono, że sądy zwane dotychczas okręgowymi będą nosić nazwę „sądów powiatowych”. Z kolei *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 06 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych* (Dz. U. 1928, Nr 12, poz. 93) zmieniło nazwę sądów powiatowych na sądy grodzkie.

⁶ Szefowi Departamentu Sprawiedliwości przysługiwało w razie potrzeby prawo tworzenia także poza siedzibą sądu okręgowego „podprokuratury przy sądzie powiatowym” wspólnej dla kilku sądów powiatowych, należących do obwodu danego sądu okręgowego; Tyg. Urz. Nr 70 z dn. 24 grudnia 1919 r. s. 414.; art. 18.

⁷ Tyg. Urz. 1919 r. Nr 70, z dnia 24 grudnia 1919 r., str. 410; art. 4–5.

⁸ Tyg. Urz. 1919 r. Nr 70, z dnia 24 grudnia 1919 r., s. 410; art. 6, 7, 8 i 9 wraz z załączonym Wykazem sądów m. in. sądu apelacyjnego w Toruniu.

⁹ Dz. U. 1928, Nr 12, poz. 93.

¹⁰ Tamże, art. 233 § 1–2.

sądzie grodzkim musi być utworzona zawsze wspólnie dla kilku różnych sądów grodzkich.

W pierwotnej wersji *Prawa o ustroju sądów powszechnych* przyjęto zasadę, że tworzenie i znoszenie poszczególnych prokuratur następowało równocześnie z powołaniem lub likwidacją stosownych sądów w drodze ustawy, natomiast samo ustalanie i zmiana okręgu lub siedziby sądu (a tym samym danej jednostki prokuratury) mogła nastąpić w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej. Regulacje te zostały jednak szybko zmodyfikowane *Ustawą z dnia 4 marca 1929 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. zawierającego „Prawo o ustroju sądów powszechnych”*¹¹. Wprowadziła ona zasadę, że tworzenie i znoszenie sądów grodzkich, okręgowych i apelacyjnych oraz ustalenie i zmiana ich okręgu, jak również siedziby sądu (a tym samym stosownej prokuratury), następuje w drodze ustawy. Dopuszczono zmianę granic okręgu lub siedziby sądu w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, jednakże taka zmiana nie mogła być połączona z przeniesieniem sędziego bez jego zgody w stan spoczynku lub w inne miejsce służbowe.

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. upoważniło także Ministra Sprawiedliwości do powoływania w drodze rozporządzenia wydziałów zamiejscowych sądów okręgowych w siedzibach sądów grodzkich – dla okręgów jednego lub kilku sądów grodzkich¹². Tworzenia takich jednostek skutkowało równoczesnym powstawaniem wydziałów zamiejscowych właściwych prokuratur przy sądzie okręgowym. Pierwotnie tego typu rozwiązania występowały tylko na obszarach byłego zaboru pruskiego i określano je mianem tzw. „izb detaszowanych”. Rozwiązanie takie sprawdzilo się w praktyce i uzyskało pozytywną opinię Komisji Kodyfikacyjnej w odniesieniu do spraw karnych¹³. Przed dniem wejścia w życie *Prawa o ustroju sądów powszechnych* w nomenklaturze prawniczej, m. in. oficjalnych pismach, tego typu zamiejscowe struktury określano mianem delegatury danej prokuratury okręgowej¹⁴. Na Pomorzu wydziały zamiejscowe prokuratur okręgowych funkcjonowały początkowo w Brodnicy, Wejherowie (później przeniesiony do Gdyni), a następnie także w Starogardzie i Włocławku (po zniesieniu sądów okręgowych w tych ośrodkach) – mimo, że

¹¹ Dz. U. 1930, Nr 5, poz. 43.

¹² Dz. U. 1928, Nr 12, poz. 93; art. 3; natomiast wcześniej podstawą powoływania tego typu jednostek zamiejscowych był § 78 niemieckiej *Ustawy o ustroju sądownictwa z 27 stycznia 1877 r.* (Dziennik Ustaw Rzeszy Niemieckiej, Tom 1877, Nr 4, s. 41–76).

¹³ „Z motywów komisji kodyfikacyjnej do art. 3: Głównie sprawy karne ustawodawstwo uważać musi za wymagające spieszego załatwienia. Ten wzgląd nasuwa potrzebę tworzenia stałych wydziałów zamiejscowych sądu okręgowego. Takie „izby detaszowane” istnieją w dzielnicy b. zaboru pruskiego i okazały się bardzo pożądanymi dla sprawnego wymiaru sprawiedliwości karnej”; S. Gołąb, I. Rosenblüth, *Ustrój sądów powszechnych*, Warszawa 1929, s. 235.

¹⁴ Przykładowo: przed unifikacją ustroju sądownictwa jednostką zamiejscową Prokuratury przy Sądzie Okręgowym w Toruniu w oficjalnych pismach określano mianem „Delegatury” teje Prokuratury w Brodnicy; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zbiór akt Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu 1921–1933, sygn. 137, Protokół wizytacji Podprokuratury przy Sądzie Powiatowym w Toruniu z dnia 29 grudnia 1928 r.

to ostatnie miasto, aż do 1938 roku nie leżało w granicach administracyjnych województwa pomorskiego.

Rozmieszczenie prokuratur na obszarze apelacji toruńskiej zmieniało się z upływem czasu. Szczegółowe odtworzenie lokalizacji poszczególnych jednostek jest dość skomplikowane m. in. z uwagi na fakt, że okręgi prokuratur przecinały granice powiatów, ponadto w różnych okresach czasu tworzone lub znoszone poszczególne sądy (a tym samym prokuratury), jak również brakuje kompleksowych opracowań odnoszących się tylko do tego zagadnienia¹⁵.

Prokuraturze Sądu Apelacyjnego w Toruniu¹⁶ (istniejącej w latach 1920–1933) podporządkowano następujące prokuratury sądów okręgowych: Prokuraturę Sądu Okręgowego w Toruniu, Prokuraturę Sądu Okręgowego w Grudziądzu, Prokuraturę Sądu Okręgowego w Chojnicach, oraz (w okresie od 1920 do 1932 r.) Prokuraturę Sądu Okręgowego w Starogardzie. Ta ostatnia została w roku 1933 zlikwidowana, a jej funkcję przejęła nowo utworzona Prokuratura Sądu Okręgowego w Gdyni.

Prokuratura Sądu Okręgowego w Toruniu¹⁷ obejmowała swoją właściwością miejscową następujące powiaty: toruński, chełmiński, wąbrzeski, brodnicki, lubawski, działdowski oraz miasto Toruń¹⁸. Ponadto w 1920 r. utworzono Podproku-

¹⁵ Źródła lub opracowania pozwalające precyzyjnie ustalić rozmieszczenie na terenie Pomorza konkretnych jednostek prokuratury pozostają dość skąpe. W praktyce przy odtwarzaniu siedzib poszczególnych urzędów prokuratorskich trzeba posiłkować się danymi dotyczącymi lokalizacji sądów. Informacje na ten temat można odnaleźć w następujących publikacjach:

- 1) „Wykazie sądów” załączonym do *Rozporządzenia z dnia 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej* (Tyg. Urzęd. Nr 70 z dnia 24 grudnia 1919 r., s. 410);
- 2) „Wykazie sądów” ogłoszonym w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 1 z 1928 r. str. 13 wg. stanu na 1 stycznia 1931 r. (przedrukowanym w pracy S. Gołąba, I. Rosenblütha, *Ustrój sądów powszechnych*, Warszawa 1929, s. 220–233);
- 3) Reprodukcji mapy „Rzeczpospolita Polska. Podział administracyjny i sądowy według stanu z dnia 01 stycznia 1931 r.” zamieszczonej w pracy M. Materniak-Pawłowskiej, *Ustrój sądownictwa*, dz. cyt., s. 204–205;
- 4) „Zestawieniu Prokuratur Okręgowych należących do Prokuratury Sądu Apelacyjnego w Toruniu” zamieszczonym w pracy T. Pietrykowskiego, *Sąd apelacyjny w Toruniu 1920–1933*, Toruń 1934, s. 80–89; opracowanie to jako jedyne odnosi się bezpośrednio do urzędów prokuratorskich – tym samym jest bardzo wartościowe; zawiera wszakże braki i niekonsekwentnie podaje pewne dane, zwłaszcza w odniesieniu do jednostek prokuratury położonych w większej odległości od Torunia.

¹⁶ Utworzona równocześnie z Sądem Apelacyjnym w Toruniu na mocy art. 4 Rozporządzenia z dnia 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej (Tyg. Urzęd. Nr 70, z dnia 24 grudnia 1919 r. s. 410), jednocześnie na mocy art. 5 wspomnianego rozporządzenia utworzono Sąd Okręgowy (a tym samym także Prokuraturę przy tymże Sądzie) w Starogardzie.

¹⁷ Mieściła się w na parterze gmachu sądu okręgowego w Toruniu przy ul. Piekary 51–53, zajmowała 18 pomieszczeń; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zbiór „Prokuratura Sadu Apelacyjnego w Toruniu 1921–1933”, sygn. 137; Protokół z lustracji sekretariatów Prokuratury Sądu Okręgowego w Toruniu, przeprowadzonej dnia 12, 13, 14 i 15 listopada 1929 r.

¹⁸ Do Sądu Okręgowego w Toruniu przynależały następujące sądy powiatowe: Toruń, Brodnica, Chełmno, Chełmża, Działdowo, Golub, Lidzbark, Lubawa, Nowe Miasto, Wąbrzeźno; Wykaz sądów sądu apelacyjnego w Toruniu – załącznik do *Rozporządzenia z dn. 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej* (Tyg. Urzęd. Nr 70, z dnia 24 grudnia 1919 r. s. 410).

raturę przy Sądzie Powiatowym w Toruniu, której obszar właściwości miejscowej pokrywał się z okręgiem Prokuratury Sądu Okręgowego w Toruniu¹⁹. Prokuratura Sądu Okręgowego w Toruniu posiadała Delegaturę,²⁰ a od dnia 1 stycznia 1929 r.²¹. Oddział Zamiejskowy w Brodnicy. Został on zniesiony z dniem 1 stycznia 1932 roku²². W jego miejsce utworzono Rejon V Zamiejskowy Prokuratury Sądu Okręgowego w Toruniu z siedzibą w Brodnicy²³. Ponadto z dniem 1 stycznia 1934 r. utworzono Wydział Zamiejskowy Sądu Okręgowego w Toruniu z siedzibą we Włocławku dla okręgów sądów grodzkich w Aleksandrowie, Brześciu Kujawskim, Chodczu, Lipnie, Radziejowie i Włocławku²⁴. Biorąc pod uwagę regulacje *Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r.* powinien we Włocławku funkcjonować Rejon Zamiejskowy Prokuratury Sądu Okręgowego w Toruniu (aczkolwiek brak na ten temat bezpośrednich wzmianek w dostępnych źródłach i opracowaniach).

Prokuratura Sądu Okręgowego w Grudziądzu obejmowała swoją właściwością²⁵ następujące powiaty: grudziądzki, świecki oraz gniewski. Zgodnie z art. 18 *Rozporządzenia o organizacji sądownictwa karnego w byłej dzielnicy pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r.*²⁶ utworzono także Podprokuraturę przy Sądzie Powiatowym w Grudziądzu, której obszar właściwości miejscowej był wspólny dla wszystkich sądów powiatowych, należących do obwodu Sądu Okręgowego w Grudziądzu²⁷.

¹⁹ Podprokuratura przy Sądzie Powiatowym w Toruniu zajmowała jeden pokój w budynku Sądu Okręgowego w Toruniu; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu 1921–1933, Protokół wizytacji Podprokuratury przy Sądzie Powiatowym w Toruniu przeprowadzonej w dniu 29 grudnia 1928 r.”, s. 1.

²⁰ Tamże.

²¹ Wydział zamiejskowy został powołany na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 grudnia 1928 r. o utworzeniu wydziałów zamiejskowych sądu okręgowego (Dz. U. 1928, Nr 104, poz. 948). Wydział zamiejskowy Sądu Okręgowego w Toruniu z siedzibą w Brodnicy powołano dla okręgów sądów grodzkich w Brodnicy, Działdowie, Lidzbarku, Lubawie i Nowym Mieście. Jego właściwość rzeczowa obejmowała sprawy karne właściwe do rozpoznania przez Sądy Okręgowe. Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 stycznia 1929 r.

²² *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 października 1931 r. o zniesieniu wydziałów zamiejskowych sądu okręgowego* (Dz. U. 1931, Nr 97, poz. 1595), likwidowało Wydziały Zamiejskowe Sądu Okręgowego w Toruniu z siedzibą w Brodnicy, oraz Sądu Okręgowego w Starogardzie z siedzibą w Wejherowie. Zmiana równoznaczna była ze zniesieniem Oddziałów Zamiejskowych Prokuratury funkcjonujący przy tych Wydziałach.

²³ T. Pietrykowski, dz. cyt., s. 81.

²⁴ *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 1933 r. w wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. w sprawie zniesienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu, zmiany granic okręgów sądów apelacyjnych w Poznaniu i Warszawie, zniesienia Sądu Okręgowego we Włocławku i zmiany granic okręgów sądów okręgowych w Łodzi i Toruniu* (Dz. U. z 1933, Nr 88, poz. 687).

²⁵ Do Sądu Okręgowego w Grudziądzu przynależały sądy powiatowe w Grudziądzu, Gniewie, Nowem oraz Świeciu.

²⁶ Tyg. Urzęd. Nr 70 z dnia 24 grudnia 1919 r., s. 414.

²⁷ Z bliżej nieznanych przyczyn T. Pietrykowski w swoim opracowaniu opisując strukturę urzędów prokuratorskich na Pomorzu pomija fakt występowania podprokuratur przy sądach po-

W skład obwodu Prokuratury Sądu Okręgowego w Chojnicach wchodziły²⁸ następujące powiaty: chojnicki, kościerzyński²⁹, sępoleński oraz tucholski, a po 1932 roku także powiat starogardzki, obejmujący obwód Oddziału Zamiejscowego Prokuratury w Starogardzie. Funkcjonowała także Podprokuratora przy Sądzie Powiatowym w Chojnicach dla obszarów wszystkich sądów powiatowych, należących do obwodu chojnickiego Sądu Okręgowego. Po utworzeniu w 1932 r. Prokuratury Sądu Okręgowego w Gdyni, do właściwości miejscowej Prokuratury Sądu Okręgowego w Chojnicach dodatkowo włączono okręgi sądów grodzkich w Skaryszewach, Starogardzie i Tczewie.

Prokuratura Sądu Okręgowego w Starogardzie³⁰ istniała w okresie od 5 lutego 1920 r. do 30 września 1932 r. wraz z Oddziałem Zamiejscowym w Wejherowie³¹ (utworzonym z dniem 1 stycznia 1929 r., natomiast od 1 grudnia 1931 r. przeniesionym do Gdyni). W 1930 r. Prokuratura Sądu Okręgowego w Chojnicach obejmowała swoją właściwością następujące powiaty: kartuski, kościerzyński, starogardzki, tczewski, morski³² oraz miasto Gdynię. W związku z intensywnym rozwojem tego ostatniego ośrodka miejskiego *Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 maja 1932 r.*³³ zniesiono Sąd Okręgowy w Starogardzie wraz z Prokuraturą tegoż Sądu. Tym samym aktem prawnym utworzono nowy Sąd Okręgowy w Gdyni, co skutkowało powołaniem Prokuratury Sądu Okręgowego zlokalizowanej przy tymże Sądzie. Po zlikwidowaniu Prokuratury Sądu Okręgowego w Starogardzie, utworzono w jej miejsce Oddział Zamiejskowy Prokuratury Sądu Okręgowego w Chojnicach z siedzibą w Starogardzie. Jego właściwość miejscowa ograniczała się do powiatu starogardzkiego, tczewskiego oraz małego fragmentu powiatu kościerzyńskiego (dla okręgów sądów grodzkich w Skaryszewach, Starogardzie i Tczewie). Dokładny termin zniesienia Sądu Okręgowego w Starogar-

wiatowych w siedzibach sądów okręgowych w miejscowościach takich jak Grudziądz, Chojnice czy Starogard.

²⁸ Do Sądu Okręgowego w Chojnicach przynależały następujące sądy powiatowe: Chojnice, Czernik, Kościerzyna, Sępoleń, Tuchola i Więcbork.

²⁹ Sąd powiatowy w Kościerzynie dołączono do obwodu Sądu Okręgowego w Chojnicach na mocy art. 7 *Rozporządzenia z dnia 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej* (Dz. Urzęd. Nr 70 z dnia 24 grudnia 1919 r., s. 410).

³⁰ Utworzoną równocześnie z Sądem Okręgowym w Starogardzie na podstawie art. 5 *Rozporządzenia z dnia 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej* (Tyg. Urzęd. Nr 70 z dn. 24 grudnia 1919 r. s. 410).

³¹ Powołany na podstawie § 1 pkt. 7 *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 grudnia 1928 r. o utworzeniu wydziałów zamiejskowych sądu okręgowego* (Dz. U. 1928, Nr 104, poz. 948). Do Sądu Okręgowego w Starogardzie w 1931 r. przynależały sądy grodzkie w Skaryszewach, Starogardzie i Tczewie natomiast Wydział Zamiejskowy objął swoją właściwością sądy grodzkie w Gdyni, Kartuzach, Pucku i Wejherowie.

³² Tzw. powiat morski powstał w 1926 r. z połączenia powiatów puckiego i wejherowskiego (Dz. U. RP. z 1926, Nr 117, poz. 678; Nr 128, poz. 760; Dz. U. RP z 1928, Nr 25, poz. 221).

³³ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 maja 1932 r. w sprawie zniesienia sądu okręgowego w Starogardzie, utworzenia sądu okręgowego w Gdynia i zmianie granic sądu okręgowego w Chojnicach* (Dz. U. z 1932, Nr 47, poz. 445).

dzie, wraz Wydziałem Zamiejscowym w Gdyni, oraz utworzenia w Starogardzie Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Chojnicach oznaczono na dzień 1 października 1932 r.³⁴ W Starogardzie od 1920 r. funkcjonowała także Podprokuratora przy Sądzie Powiatowym, obejmująca swoją właściwością obwody sądów powiatowych, należących do Sądu Okręgowego w Starogardzie.

Utworzona w 1932 r. Prokuratura Sądu Okręgowego w Gdyni wchłonęła struktury Oddziału Zamiejscowego Prokuratury Sądu Okręgowego w Starogardzie z siedzibą w Wejherowie, przeniesionego potem do Gdyni. Jednocześnie objęła swoją właściwością okręgi sądów grodzkich w Gdyni, Kartuzach, Pucku oraz Wejherowie³⁵.

Istotną zmianą w ówczesnej strukturze terytorialnej organów wymiaru sprawiedliwości było zniesienie w 1933 r. Sądu Apelacyjnego i Prokuratury przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu. W konsekwencji jednostki prokuratury znajdujące się na Pomorzu podporządkowane zostały Prokuraturze Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Jednocześnie prawie cały obszar dawnego zaboru pruskiego (za wyjątkiem Górnego Śląska) znalazł się w jednym okręgu apelacyjnym. Faktyczna restytucja Apelacji Toruńskiej nastąpiła dopiero w 1945 r.

Główną przyczyną likwidacji toruńskiego Sądu Apelacyjnego i Prokuratury były względy natury ekonomicznej, szczególnie dotkliwie odczuwalne w okresie wielkiego kryzysu początku lat trzydziestych. Przede wszystkim spodziewano się uzyskać korzyści w wydatkach osobowych (poprzez likwidację etatów, m.in. prezesa sądu apelacyjnego, prokuratora apelacyjnego oraz wiceprokuratorów apelacyjnych) oraz rzeczowych. Poprzez przyłączenie obszaru Pomorza do apelacji poznańskiej zamierzano podnieść wydajność pracy, a także uzyskać większą jednolitość orzecznictwa i zapewnić bardziej efektywny nadzór służbowy³⁶. Swoistym preludium do wprowadzenia zmian były wysuwane projekty likwidacji poszczególnych sądów okręgowych, a w konsekwencji również pro-

³⁴ *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1932 r. w sprawie terminu zniesienia sądu okręgowego w Starogardzie i utworzenia sądu okręgowego w Gdyni oraz w sprawie utworzenia w Starogardzie wydziału zamiejscowego sądu okręgowego w Chojnicach* (Dz. U. 1932, Nr 893, poz. 503).

³⁵ Na podstawie *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 maja 1932 r. o zniesieniu sądu okręgowego w Starogardzie, utworzeniu sądu okręgowego w Gdyni i zmianie granic sądu okręgowego w Chojnicach* (Dz. U. 1932, Nr 47, poz. 445).

³⁶ Już w 1931 r. Minister Sprawiedliwości domagał się od Prezesów i Prokuratorów Sądów Apelacyjnych podjęcia energicznych działań w celu ograniczenia wydatków a w szczególności: zaniechania obsadzania stanowisk sędziowskich i prokuratorów w wymiarze 10%, natomiast stanowisk kancelaryjnych i sekretarskich w wymiarze aż 20–30%, zatrudniania aplikantów sądowych do pracy kancelaryjnej, asesorów sądowych należało „przydzielać” do konkretnych czynności w prokuraturze (a nie „delegować” co pociągało za sobą konieczność wydatkowania diet), nie opłacać asesorów sądowych z uposażeń prokuratorów, ograniczyć wyjazdy służbowe oraz przeniesienia służbowe, poddać rewizji składy etatów prokuratorów, sędziowskich i urzędniczych. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół „Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu 1921–1933” sygn. 138, Zwinięcie Sądu Apelacyjnego w Toruniu, pismo Ministra Sprawiedliwości do prezesów i prokuratorów Sądów Apelacyjnych z dnia 30 czerwca 1931 r. sygn. II.A.5307/31.

kuratur działających przy tychże sądach. Już sam fakt sondażowych konsultacji przeprowadzonych przez Ministerstwo Sprawiedliwości, dotyczących potencjalnej możliwości zniesienia sądu apelacyjnego i prokuratury, spowodował liczne głosy protestu przeciwko takim pomysłom. Pochodziły one z wielu różnych kręgów, w szczególności prawniczych, politycznych, społecznych, gospodarczych a nawet wojskowych³⁷. Likwidację apelacji toruńskiej poprzedzała szeroka dyskusja, w której odwoływano się do wielu argumentów i okoliczności ukazujących specyfikę działania w szczególności Prokuratury na Pomorzu.

Oto już dwa lata przed faktycznym podjęciem decyzji o likwidacji Sądu Apelacyjnego i Prokuratury przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu, Minister Sprawiedliwości w lipcu 1931 r. skierował pismo w tej sprawie do prezesa Sądu Apelacyjnego w Toruniu.³⁸ W dokumencie tym informowano, iż (z uwagi na konieczność oszczędności w budżecie wymiaru sprawiedliwości) Ministerstwo Sprawiedliwości zamierza złożyć wnioski o likwidację Sądu Apelacyjnego i Prokuratury Sądu Apelacyjnego w Toruniu oraz przyłączenie całego Pomorza do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Autorzy tego pomysłu spodziewali się osiągnąć wielorakie korzyści – między innymi oszczędności wydatków rzeczowych i osobowych, koncentrację administracji w jednym większym ośrodku, oraz lepszy podział pracy w sądzie poznańskim, zasilonym kadrami sędziowskim i prokuratorskimi³⁹. W odpowiedzi nadesłano obszernie stanowisko Prezesa Sądu Apelacyjnego w Toruniu datowane na 23 lipca 1931 r.⁴⁰ W jego treści informowano o negatywnych opiniach w tej kwestii wyrażonych przez Wojewodę Pomorskiego, Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VIII, Starostwo Krajowe i Prezydenta Miasta Torunia. Zwracano uwagę na wątpliwe korzyści materialne płynące z likwidacji Apelacji, które w praktyce ograniczyłyby się do części personelu administracyjnego oraz jednego prezesa i jednego prokuratora, a także brak właściwych lokali w samym Poznaniu oraz mieszkań dla urzędników sądu i prokuratury. Postulowano pozostawienie w Toruniu Zamiejscowego Oddziału Prokuratury Apelacyjnej, co i tak spowodowałoby pewne oszczędności ze strony Skarbu Państwa. Prezes Sądu informował ponadto, iż jest bardzo prawdopodobne, że w przyszłości dojdzie do wcielenia sąsiednich powiatów z ziem dawnego zaboru rosyjskiego bezpośrednio do województwa pomorskiego,

³⁷ Z początkiem 2013 r. zlikwidowano w Polsce szereg małych sądów rejonowych, przekształcając je w wydziały zamiejscowe większych jednostek. Mimo, że reforma ta nie pociągała za sobą daleko idących skutków, już samo ujawnienie zamiaru jej wprowadzenia wywołało żywą publiczną dyskusję i protesty.

³⁸ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół „Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu 1920–1933”, sygn. 138 Zwinienie Sądu Apelacyjnego w Toruniu, Pismo Ministra Sprawiedliwości skierowane do prezesa Sądu Apelacyjnego w Toruniu z dnia 11 lipca 1931 r. sygn. II. A.6548/31.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół „Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu 1921–1933”, sygn. 138 Zwinienie Sądu Apelacyjnego w Toruniu; Pismo prezesa Sądu Apelacyjnego w Toruniu z dnia 23 lipca 1931 r. kierowane do Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie sygn. 8411/31; 14.B. do II.A.5668/31 w sprawie zwinienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu.

co w konsekwencji uzasadniać będzie ponowne utworzenie osobnego okręgu apelacyjnego z siedzibą w Toruniu.

Opinię przeciwną planowanym reformom wyraził także Prokurator Sądu Apelacyjnego w Toruniu⁴¹. Również i on w swoim stanowisku przedstawił szereg konkretnych argumentów. W szczególności zwrócił uwagę na występowanie znacznej ilości spraw szpiegowskich z uwagi na fakt istnienia długiej linii granicznej z Niemcami. Prokurator Sądu Apelacyjnego powołał się także na dużą ilość skomplikowanych spraw karnych z rejonu Grudziądz i Gdyni, które muszą być prowadzone przeważnie przez prokuratury okręgowe z powodu braku odpowiedniej ilości doświadczonych sędziów śledczych (tylko po 1 na okręg). W praktyce oznaczało to konieczność częstego udzielania wytycznych prokuratorom okręgowym. Fakt istnienia apelacji w Toruniu ułatwiał organizowanie konferencji lub wyjazdów służbowych prokuratorów. W konsekwencji koszty dojazdów i delegacji były znacznie niższe, niż gdyby dotyczyły Poznania. Zdaniem szefa ówczesnej Prokuratury przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu, planowane posunięcie spowoduje istotne utrudnienia dla ludności, nie przyczyni się natomiast korzystnie dla sprawowania wymiaru sprawiedliwości. W szczególności, jego zdaniem, taka sama miała pozostać liczba sędziów i prokuratorów. Ponadto zlikwidowanie apelacji „*dałoby wrogim dla nas elementom powód do mniemania i agitacji o wycofaniu się władz naszych z pomorskiego*”⁴².

Bardzo zdecydowane stanowisko przeciw likwidacji apelacji wyrazili także przedstawiciele lokalnych środowisk politycznych. Ujawnienie tego typu projektów wywołało liczne głosy krytyczne, m in. ze strony Pomorskiej Grupy Regionalnej BBWR w Toruniu, która już w 1931 r. opublikowała specjalną broszurę zawierającą drobiazgowo opracowany katalog argumentów przeciwko likwidacji apelacji⁴³. Wyrażane tam opinie i tezy były potem powtarzane w pismach innych środowisk oraz instytucji. Jako podstawowy argument przeciw likwidacji wskazywano istnienie zagrożenia polegającego na możliwości rozszerzania silnych wpływów niemieckich. Przypominano, że Sąd Apelacyjny i Prokuratura tegoż Sądu zostały utworzone w Toruniu w bardzo trudnych warunkach, dużym nakładem pracy, sił i środków. Argumentowano, że w czasach zaborczych sądy i prokuratury na Pomorzu przynależały do okręgu Sądu Apelacyjnego w Kwidzynie, a tym samym dalsze utrzymanie Sądu w Toruniu jest niezbędne również ze względów politycznych i prestiżowych. Powoływano się na „*względy ogólnopństwowe*” podnosząc, że Toruń jest stolicą województwa, na terenie którego rozbudowuje się Gdynia, tj. główny polski port morski. Konieczne jest zatem zdecydowane przeciwdziałanie wpływom niemieckim z Gdańska, a jedynym

⁴¹ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół „Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu 1921–1933”, sygn. 138 Zwinięcie Sądu Apelacyjnego w Toruniu. Pismo Prokuratora Sądu Apelacyjnego do Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 lipca 1931 r. sygn. Prez. 2632/31; 2.U.P.

⁴² Tamże.

⁴³ *Uwagi w sprawie przedstawionego Sejmowi projektu zniesienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu i włączeniu jego okręgu do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu*, nakładem Sekretariatu Pomorskiej Grupy Regionalnej B.B.W.R., 1931.

ośrodkiem pomorskim, który jest w stanie wykonać to zadanie, jest miasto Toruń⁴⁴. Dodatkowo Gród Kopernika położony jest przy linii kolejowej łączącej Warszawę z Gdynią oraz posiada port rzeczny. Zniesienie Apelacji osłabi cały ośrodek kulturalny dla Pomorza, jakim jest Toruń i tym samym utrwali pozycję Gdańska⁴⁵. Jednocześnie argumentowano, iż Niemcy umacniają swoją administrację we wschodnich ośrodkach, takich jak Królewiec, Piła czy Wrocław, podczas gdy władze polskie dążą do czegoś odwrotnego. Nie wiadomo natomiast, jakimi przesłankami kierował się rząd przy podejmowaniu decyzji o skasowaniu apelacji⁴⁶. Przeciwno likwidacji apelacji głośno protestowali także niektórzy pomorscy działacze polityczni, zwłaszcza ci związani z endecją, którzy upatrywali istotne zagrożenie wzrostem wpływów niemieckich⁴⁷.

W podobnym tonie wypowiadała się regionalna prasa, w szczególności wiodący wówczas dziennik regionalny – „Słowo Pomorskie”. Ostrzegano, że tego typu posunięcie wywoła negatywny efekt międzynarodowy oraz umożliwi propagandzie niemieckiej wysuwanie twierdzeń o ewakuacji władz polskich z obszaru Pomorza. Konieczność pozostawienia sądu i prokuratury uzasadniano wysokim stopniem skomplikowania zagadnień prawnych, zawilgością toczących się postępowań a także wysoką świadomością prawną mieszkańców, zestawiając jednocześnie te fakty z sytuacją panującą we wschodnich województwach. Ostrzegano o występowaniu dużych zaległości spraw w poznańskim sądzie, konieczności uciążliwych podróży, a nawet powoływano się na fakt, że mieszkańcy ziem zachodnich ponoszą dużo większe ciężary podatkowe niż regionów wschodnich – tym samym mają prawo do posiadania własnego okręgu apelacyjnego⁴⁸.

W obronie Apelacji sięgano także po argumenty pochodzące z kół prawniczych⁴⁹. Przywoływano opinię Emila Stanisława Rappaporta, który przestrzegał przed „zbytnią łatwością” w zmianie okręgów sądowych, co prowadziłoby do zbyt dużej samodzielności w tym względzie dla Ministerstwa Sprawiedliwości. Zwracano uwagę na niebezpieczeństwo naruszenia art. 78 Konstytucji gwarantującego sędziom nieusuwalność i nieprzenoszalność (niebezpieczeństwo zmian osobowych), natomiast wysuwane projekty wywołały niepewność w środowiskach

⁴⁴ Tamże, s. 1: Zdaniem działaczy BBWR do takiej roli nie nadaje się ani Poznań, ani tym bardziej Bydgoszcz, która „nie ma w tym względzie tradycji, a rozwój zawdzięcza jedynie stosunkom porozbiorowym”.

⁴⁵ Tamże: „Ośrodki kulturalne tworzą się zawsze i rozwijają najpomyślniej najpomyślniej w tych miejscowościach, które są siedzibą wysokich urzędów i władz”.

⁴⁶ *Pomorze będzie bez sądu? Zniesienie Sądu Apelacyjnego w Toruniu*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 9, s. 1.

⁴⁷ *Sądownictwo na Pomorzu. Przemówienie ks. Sen. Feliksa Bolta (Kl. Narod.) w komisji budżetowej Senatu*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 30, s. 1.

⁴⁸ *Zostawić Sąd w Toruniu. Przemówienie posła Kl. Narodowego Stefana Sachy wygłoszone na posiedzeniu Sejmu w dniu 12 bm.*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 12, s. 2.

⁴⁹ *Protesty stolicy Pomorza przeciwko zamierzonemu skasowaniu sądu apelacyjnego w Toruniu*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 10, s. 5.

sędziów i prokuratorów. Ostrzegano przed bałaganem związanym z okresem przejściowym jak również trudnościami w administrowaniu bardzo dużymi okręgami apelacyjnymi.

Za bardziej trafne i rzeczowe należy uznać argumenty bezpośrednio związane ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości. Przyznawano, że powierzchnia Apelacji Toruńskiej co prawda jest mniejsza niż innych okręgów apelacji, jednak decydujące znaczenie ma nie tyle powierzchnia, co odległości poszczególnych miejscowości od siedziby Sądu Apelacyjnego i Prokuratury przy Sądzie Apelacyjnym. Zestawiano przykładowe odległości pomiędzy miastami w innych okręgach apelacyjnych (warszawski – Ząbkowice 293 km, Aleksandrów 218 km). Tym czasem dla Pomorza po włączeniu do obszaru Apelacji Poznańskiej najdalsze odległości wynosiły odpowiednio (Poznań – Działdowo – 250 km, Poznań – Gdynia – 334 km, Poznań – Hel aż 426 km). W efekcie zmian Poznań znalazłby się na obszarze bliskim granicy wielkiego okręgu apelacyjnego⁵⁰.

Przedstawiciele środowisk prawniczych zwracali także uwagę na konieczność osobistego stawiennictwa stron w siedzibie Sądu Apelacyjnego z uwagi na nowy środek dowodowy tj. przesłuchanie stron, jak również konieczność osobistego spotkania z adwokatem celem przygotowania do sprawy. Duża odległość od siedziby Apelacji spowodowałaby odstępstwo od zasady bezpośredniości, ponieważ Sądy orzekałyby w znaczącej mierze w oparciu o odtworzenie zeznań z protokołów. Istotnym argumentem, jaki wysuwano przeciwko likwidacji pomorskiego okręgu apelacyjnego, miał być stosunek ilości spraw do liczby ludności – wówczas znacznie wyższy, niż w apelacji warszawskiej lub lwowskiej. Zjawisko to tłumaczono różną, w porównaniu do pozostałych zaborów, strukturą społeczną, znacznie wyższym poziomem ekonomicznym, oraz dużo bardziej rozbudowanymi stosunkami społecznymi, gospodarczymi i prawnymi⁵¹. W efekcie, np. w apelacji warszawskiej jedna sprawa cywilna przypada tam na 2194 mieszkańców, w apelacji lwowskiej jedna na 1904, podczas gdy w toruńskiej na 604 mieszkańców. Niestety analogicznych zestawień dotyczących postępowań karnych nie udało się odnaleźć w zachowanych dokumentach. Uzasadnione jednak wydaje się wysunięcie tezy, że kształtował się on w sposób zbliżony do spraw cywilnych. Jedynie Prokurator Sądu Apelacyjnego w Toruniu zwrócił dodatkowo uwagę na szczególnie duży przyrost ilości spraw karnych, przedstawiając konkretne dane.

⁵⁰ *Uwagi w sprawie przedstawionego Sejmowi projektu zniesienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu i włączeniu jego okręgu do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu*, Sekretariat Pomorskiej Grupy Regionalnej B.B.W.R. 1931, s. 2.

⁵¹ „(...) jeżeli chodzi o sprawy cywilne, to apelacja warszawska wykazuje w stosunku do toruńskiej tylko 132% spraw więcej, mimo, że ma od niej 743,6% więcej ludności – apelacja lwowska tylko o 60,5% spraw więcej mimo, że liczy od toruńskiej o 418,4% więcej mieszkańców”; *Uwagi w sprawie przedstawionego Sejmowi projektu zniesienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu i włączeniu jego okręgu do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu*, Sekretariat Pomorskiej Grupy Regionalnej B.B.W.R., 1931, s. 3.

Otóż w roku 1929 wpływ takich spraw wynosił 1423, w roku 1930 już 1922, natomiast tylko w I półroczu 1931 było ich aż 1211⁵².

Wspomniane wyżej „*Uwagi do projektu likwidacji sądu apelacyjnego*” opublikowane przez pomorską grupę BBWR akcentują fakt, że pomimo niewielkiego etatu osobowego sędziów, ilość spraw załatwionych przez jednego sędziego jest znacznie większa, niż w innych okręgach apelacyjnych. Ostrzegano również, iż w przypadku ewentualnego skasowania apelacji toruńskiej, to apelacja poznańska zostanie drugim w kraju (po Warszawie) sądem pod względem ilości rozpatrywanych spraw. Dodatkowo, tak wielki okręg sądowy pochłonie bardzo wiele czasu i środków na dalekie podróże służbowe⁵³. Autorzy broszury stwierdzali ponadto, że sprawny nadzór nad poziomem orzecznictwa można osiągnąć zarówno w małych, jak i dużych okręgach sądowych, natomiast orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Toruniu pod względem trafności nie ustępowało w niczym apelacji warszawskiej. Zwracano uwagę na to, że bez zmian pozostaną wydatki rzeczowe, ponieważ budynek apelacji w Toruniu zostanie przejęty przez inny sąd, natomiast przenosiny do Poznania będą kosztowne⁵⁴.

Protestujący przeciwko zniesieniu Apelacji argumentowali ponadto, że w najbliższym czasie dojdzie do reformy administracyjnej, który spowoduje duże zmiany w podziale terytorialnym państwa. Ich konsekwencją będą także znaczne korekty granic poszczególnych okręgów apelacyjnych, natomiast głównym kryterium zmian ma być jak najmniejsza odległość do siedziby Sądu i Prokuratury Apelacyjnej. Na Pomorzu ważnym zagadnieniem będzie przewidywane powiększenie obszaru województwa, a co za tym idzie, prawdopodobnie również obszaru apelacji o sąsiednie okręgi sądowe (m.in. Bydgoszcz, Inowrocław, Aleksandrów, Włocławek). Zwracano uwagę, że przeprowadzka spowoduje duże opóźnienia i zaległości w toczących się postępowaniach oraz narazi strony procesowe na kolejne, zbędne koszty. Dodatkowo przyłączenie spraw z apelacji pomorskiej spowoduje konieczność reorganizacji pracy Sądu Apelacyjnego i Prokuratury w Poznaniu, co niewątpliwie odbije się na terminach rozpatrywania spraw.

Ze współczesnego punktu widzenia trafnie należy ocenić zestaw prezentowanych argumentów dotyczących rozwoju Gdyni. W kwestii tej podnoszono, iż liczba spraw w Sądzie Okręgowym w Gdyni wzrasta każdego roku aż o 100%. Obawiano się, że środowisko kupieckie zmuszone byłoby wnosić swoje sprawy do Sądu oddalonego ponad 330 km od morza i portu w Gdyni, co byłoby dużą niewygodą. Ponadto w przypadku procesów, gdzie często przedmiotem sporu

⁵² Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, zespół „Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu 1921–1933”, sygn. 138, Zwinięcie Sądu Apelacyjnego w Toruniu. Pismo Prokuratora Apelacyjnego w Toruniu do Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 lipca 1931 r., sygn. Prez. 2632/31. 2.U.P.

⁵³ Zwracano uwagę, że w apelacji lwowskiej na jednego sędziego przypadały 104 sprawy rocznie, w warszawskiej 166, podczas gdy w toruńskiej aż 170 (cywilnych i karnych łącznie). Uwagi w sprawie przedstawionego Sejmowi projektu zniesienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu i włączeniu jego okręgu do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, nakładem Sekretariatu Pomorskiej Grupy Regionalnej B.B.W.R., 1931, s. 3.

⁵⁴ Tamże, s. 2–3.

pozostają duże wartości majątkowe, Skarb Państwa mógłby utracić znaczne wpływy, jakie pozyskuje z opłat sądowych. Istnieje bowiem ryzyko, że przedsiębiorcy umownie wybraliby właściwość sądów zagranicznych, przede wszystkim niemieckich. Argumentowano, że Polska posiada fragment wybrzeża morskiego wraz z pasem wód przybrzeżnych. W konsekwencji stosunki prawne z zakresu prawa handlowego morskiego, mające za podstawę zdarzenia prawne na tych wodach, podlegają orzecznictwu sądów polskich. Z uwagi na odrębność i specyfikę tego typu spraw – prawa morskiego – będzie konieczne w niedługim czasie uregulowanie tej gałęzi przez krajowe ustawodawstwo⁵⁵.

Dochodzące z Warszawy informacje o posuwających się pracach nad projektem likwidacji apelacji toruńskiej sprawiły, że próbowano organizować akcje protestacyjne. Ich przejawem było między innymi uchwalenie w dniu 11 stycznia 1933 r. specjalnej rezolucji przeciwko zniesieniu apelacji przez Radę Miejską Torunia⁵⁶. W jej treści podkreślono katastrofalność tego projektu dla miasta, zwłaszcza w przededniu obchodów jubileuszu 700 lecia istnienia Torunia. Razem z uchwałą pojechała do Warszawy specjalna delegacja w tej sprawie. Do akcji protestacyjnej próbowano zaangażować inne miasta regionu, nakłaniając je do wysyłania protestów oraz nagłaśniając tego typu inicjatywy – miało to miejsce zwłaszcza w przypadkach Chełmna⁵⁷ i Wejherowa⁵⁸.

Sprawa likwidacji Sądu Apelacyjnego i Prokuratury roztrząsana była na forum Sejmu, co skrupulatnie relacjonowała regionalna prasa⁵⁹. W pewnym momencie wydawało się nawet że odniesiono sukces i apelacja pozostanie w Toruniu a rząd zakulisowo wycofuje się z projektu⁶⁰. Udało się także doprowadzić do konferencji członków komisji sejmowej z miejscowymi władzami w Toruniu⁶¹. Niestety, protesty pozostały bezskuteczne. Ostatecznie z dniem 1 stycznia 1934 roku Sąd Apelacyjny wraz z Prokuraturą w Toruniu zostały zniesione, a jego okręg włączony do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu⁶².

⁵⁵ Wysuwano także pomysły, aby na wzór niemiecki utworzyć odrębne sądy dla żeglugi rzecznej, m. in. z siedzibą w Toruniu. *Uwagi w sprawie przedstawionego Sejmowi projektu zniesienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu i włączeniu jego okręgu do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu*, nakładem Sekretariatu Pomorskiej Grupy Regionalnej B.B.W.R., 1931, s. 6.

⁵⁶ *Protesty stolicy Pomorza przeciwko zamierzonemu skasowaniu sądu apelacyjnego w Toruniu*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 10, s. 2

⁵⁷ *Przeciw zniesieniu Sądu Apelacyjnego. Protest Chełmna*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 32, s. 8.

⁵⁸ *Z wejherowskiej Rady Miejskiej: Protest przeciwko przeniesieniu Sądu Apelacyjnego z Torunia*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 24, s. 7.

⁵⁹ *Gorący dzień w Sejmie. Sprawa zniesienia toruńskiego Sądu Apelacyjnego*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 11, s. 1.

⁶⁰ *Sąd Apelacyjny pozostanie w Toruniu? Prawdopodobnie czy naprawdę*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 13, s. 2.

⁶¹ *Czy Sąd Apelacyjny zostanie? Komisja sejmowa odbyła w Toruniu konferencję z miejscowymi czynnikami*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 28, s. 6.

⁶² *Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. w sprawie zniesienia Sądu Apelacyjnego w Toruniu, zmiany granic okręgów Sądów Apelacyjnych w Poznaniu*

Prace nad reformą podziału administracyjnego państwa postępowały szybko i zostały sfinalizowane pod koniec lat trzydziestych *Ustawą z dnia 12 czerwca 1937 r. o zmianie granic województw: poznańskiego, pomorskiego, warszawskiego i łódzkiego*⁶³. Weszła ona w życie z dniem 1 kwietnia 1938 r. tworząc duże województwo zwane potocznie „Wielkim Pomorzem”. Pociągnęło to za sobą konieczność przywrócenia Sądu Apelacyjnego w Toruniu, co zostało dokonane *Ustawą z dnia 9 kwietnia 1938 r. o utworzeniu Sądu Apelacyjnego w Toruniu*⁶⁴ i skutkowało jednoczesną reaktywacją Prokuratury przy Sądzie Apelacyjnym. *Wspomniana ustawa weszła w życie z dniem ogłoszenia, aczkolwiek nie oznaczało to faktycznego wznowienia działalności Apelacji Toruńskiej*⁶⁵. Zgodnie bowiem z art. 5 ustawy, termin rozpoczęcia czynności przez Sąd Apelacyjny w Toruniu miał zostać określony osobnym rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości, które do wybuchu wojny nie zostało wydane. *Faktycznie Sąd Apelacyjny i Prokuratura Sądu Apelacyjnego rozpoczęły działalność dopiero z dniem 15 maja 1945 r.*⁶⁶. *Natomiast jeszcze przed wojną podjęto prace przygotowawcze, w szczególności rozpoczęto w Toruniu budowę specjalnego gmachu, przeznaczonego na siedzibę Sądu Apelacyjnego i Prokuratury*⁶⁷.

Analizując rozlokowanie oraz wielkość okręgów poszczególnych prokuratur zauważyć można, że były one stosunkowo nieduże a ich powierzchnie w miarę wyrównane. Nie było jednostek skrajnie dużych lub małych, zwłaszcza w porównaniu do sytuacji występującej na wschodzie kraju. Z dzisiejszego punktu widzenia pewnym zaskakującym rozwiązaniem może być fakt, że obszar właściwości Prokuratury Sądu Okręgowego w Starogardzie został przedzielony powiatem kościerskim, przynależącym do Prokuratury Sądu Okręgowego w Chojnicach. Opisana wyżej struktura organizacyjna prokuratury na Pomorzu utrzymała się aż do wybuchu wojny. Pod koniec lat trzydziestych podjęto intensywne prace nad kolejną reformą, mającą na celu m. in. reaktywację Prokuratury Sądu Apelacyjnego w Toruniu oraz rozszerzenie jej okręgu, jednakże realizację tych planów przekreśliła wojna.

i Warszawie, zniesienia Sądu Okręgowego we Włocławku oraz zmiany granic okręgów Sądów Okręgowych w Łodzi i Toruniu (Dz. U. 1933, Nr 85, poz. 634).

⁶³ Dz. U. 1937, Nr 46, poz. 350.

⁶⁴ Dz. U. 1938, Nr 26, poz. 230.

⁶⁵ *Sąd Apelacyjny w Toruniu rozpocznie działalność 1 października 1938*, „Słowo Pomorskie” 1938, nr 91, s. 8.

⁶⁶ Na mocy *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 07 maja 1945 o terminie rozpoczęcia czynności przez Sąd Apelacyjny w Toruniu* (Dz. U. z 1945, Nr 18, poz. 104), wydanym na podstawie art. 5 ustawy z dnia 09 kwietnia 1938 r. o utworzeniu Sądu Apelacyjnego w Toruniu (Dz. U. z 1938, Nr 26, poz. 230).

⁶⁷ Budynek na skrzyżowaniu ulic Grudziądzkiej i Legionów w Toruniu, autorstwa arch. Zbigniewa Wahla. Budowę rozpoczęto w listopadzie 1938 r., a ukończono podczas okupacji w uproszczonej formie. *Teraz tam są fizycy i astronomowie*, „Nowości” 2008, s. 10.